

Центр охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської обласної адміністрації

Інститут археології
Національної
Академії наук
України

Науковий журнал

Заснований у 1997 р.
Виходить раз на півріччя

Редукційна колегія:

головний редактор
Олександр СУПРУНЕНКО,
кандидат історичних наук (Полтава)

Владислав АНДРИЄНКО,
кандидат історичних наук
(Донецьк)

Петро БОНДАРЄВСЬКИЙ,
заслужений працівник культури України (Полтава)

Вадим ВАДІМОВ,
член-кореспондент Української Академії
Архітектури, кандидат архітектури (Полтава)

Іван ГЛИЗЬ,
начальник управління культури Полтавської
облдержадміністрації (Полтава)

Володимир КОВАЛЕНКО,
кандидат історичних наук,
заслужений працівник освіти України (Чернівці)

Ірина КОВАЛЬОВА,
доктор історичних наук (Дніпропетровськ)

Володимир МІХЕЄВ,
доктор історичних наук (Харків)

Олександр МОЦЯ,
доктор історичних наук (Київ)

Олексій НЕСТУЛЯ,
доктор історичних наук,
заслужений працівник освіти України (Полтава)

Ростислав ТЕРПИЛОВСЬКИЙ,
доктор історичних наук (Київ)

Петро ТОЛОЧКО,
академік НАН України, доктор історичних наук
(Київ)

Петро ШЕМЕТ,
кандидат педагогічних наук
(Полтава)

Євген ШИРАЙ
заслужений архітектор України (Полтава)

Борис ЦРАМКО,
доктор історичних наук (Харків)

Редакція:

Ірина КУЛАТОВА,
відповідальний секретар

Олександр ГІТКОВ,
технічний редактор, комп'ютерна верстка

Андрій АРТЕМ'ЄВ,
Олександр УЛОВИЧЕНКО,
Людмила МОШИНЦЬ
комп'ютерний набір

Адреса редакції:
Україна, 36011, м.Полтава-11, вул. Комсомольська,
37, Центр охорони та досліджень пам'яток
археології управління культури Полтавської
облдержадміністрації
Тел., факс: (053-22) 226-12
e-mail: w_darth@persik.kot.poltava.ua
cprjan@stlasua.net

Editorial office:
Centre of Protection & Research
of Archaeological Sites Culture Board
of the Poltava Province's State Administration
37, Komsozolska Str.,
Poltava, 36 011, Ukraine
tel., fax. +380 (053-22) 226-12
e-mail: w_darth@persik.kot.poltava.ua
cprjan@stlasua.net

© АРХЕОЛОГІЧНИЙ ЛІТОПИС
ЛІВОВБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ,
число 1 (11) * 2002

© ARCHAEOLOGICAL CHRONICLE OF THE
DNIPEP'S LEFT-BANK UKRAINE
SCIENTIFIC MAGAZINE
no. 1 (11) * 2002

Видас: ВЦ "Археологія" ЦОДПА

ч. 1 * 2002

**МАТЕРІАЛИ РЕГІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,
ПРИСВЯЧЕНОЇ 150-РІЧЧЮ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
К.М.СКАРЖИНСЬКОЇ (Лубни, 12-13 березня 2002 р.)**

Кулатова І.М. (Полтава). Конференція, присвячена 150-річчю від дня народження К.М.Скаржинської.....5

Пустовіт Т.П. (Полтава). Колекція Катерини Скаржинської — важливе джерело вивчення духовного життя Полтавщини XVIII-XX ст.....6

Яненко З.П. (Полтава). Епістолярна складова архівного фонду Катерини Скаржинської.....8

Коротенко В.В. (Полтава). Генеалогічні матеріали у фонді К.М.Скаржинської (Державний архів Полтавської області).....11

Коваленко О.В. (Полтава). Предмети дрібної керамічної пластики із зібрання музею Катерини Скаржинської.....13

Чередник Л.І. (Полтава). Друковані матеріали Державного архіву Полтавської області про благодійницьку діяльність К.М.Скаржинської.....15

Сапсгін С.В. (с.Ковалівка Полтавського р-ну). Вивчення майданів у творчій спадщині Лубенського музею К.М.Скаржинської.....17

Рахно К.Ю. (Полтава). Картини типу "Козак Мамай" у зібранні старожитностей К.М.Скаржинської.....18

Кигин С.Л., Кондратенко Т.К. (Полтава). Природничі колекції музею К.М.Скаржинської.....21

Халімон О.В. (Полтава). Екзотичні природничі експонати з колекції східних старожитностей музею К.М.Скаржинської.....25

Бабенко Л.Л. (Полтава). Селянська реформа 1861 р. в документах фонду К.М.Скаржинської Державного архіву Полтавської області.....28

Гавриш Р.Л. (Полтава). Просвітницька діяльність К.М.Скаржинської.....31

Артем'єв А.В. (Полтава). Антропологічні матеріали в зібранні К.М.Скаржинської.....34

Шевченко Л.С. (Полтава). Історичні передумови розвитку палацово-паркового будівництва на Полтавщині у XVIII-XIX ст. 39

Коваленко Ю.О. (Глухів). Меценати і колекціонери в історії становлення глухівського музейництва.....42

Рейда Р.М. (Полтава). Келпи в збірках музеїв Полтавщини.....44

Лугова Л.М. (Полтава). Про відкриття виставки "К.М.Скаржинська та її колекція".....47

АРХЕОЛОГІЯ

Гавриленко І.М., Лугова Л.М., Мельникова І.С. (Полтава). Матеріали Гінцівської палеолітичної стоянки у Полтавському краєзнавчому музеї (з історії формування колекції).....51

Шрамко Б.А. (Харків). Особливий тип печей скіфської доби.....65

Берест Ю.М. (Охтирка), Кулатова І.М. (Полтава), Осадчий Є.М., Приймак В.В. (Суми), Супруненко О.Б. (Полтава). Розкопки кургану скіфського часу на Зарічненському археологічному комплексі у Середньому Поворсклі.....66

Гавриш П.Я. (Полтава). Продовження розкопок зольника № 7 в Західній фортеці Більського городища.....72

Білозор В.П. (Київ), Гейко А.В. (Полтава). Нові дослідження на Свиридівському городищі.....74

Горбаненко С.А. (Миргород). Зернотерка з округи Більського городища скіфського часу.....78

Бакуменко К.І., Бейдін Г.В., Григорянц М.М., Дідик В.В. (Харків). Нові зразки скляних виробів пізньоримської доби з верхніх водозборів Сіверського Донця та Ворскли.....81

Кракало І.В. (Кременчук). Антські старожитності з Градизька.....85

Аксьонов В.С. (Харків). Археологічні дослідження пам'яток салтівської культури у 80-90-х рр. XX ст. у Харківському історичному музеї.....87

Приймак В.В. (Суми). Городище біля с.Ємадикіне у Посеймі.....89

Пуголовок Ю.О. (Полтава). Пізньоримське житло літописної Лтави (варіант реконструкції).....91

Осадчий Є.М. (Суми), [Покас П.М.] (Київ), Приймак В.В. (Суми). Дружинні старожитності Зеленогайського курганного некрополя.....94

Мироненко К.М. (Полтава). Некрополь конфедератів Русі під Лубнами (за матеріалами розкопок Ф.І.Каміньського 1883 р.).....99

Берест Ю.М. (Охтирка). Історія вивчення пам'яток ромемсько-давньоруського часу середньої течії р.Ворскла.....104

Згідно з постановою Президії Вищої Атестаційної Комісії України від 9 червня 1999 р. № 1-05/7 затверджено "Перелік № 1 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук", в якому у розділі "Журнали" за позицією № 1 включено "Археологічний літопис Львівської України" (м.Полтава) — спеціальність історія, археологія.

НОВІ ЗРАЗКИ СКЛЯНИХ ВИРОБІВ ПІЗНЬОРИМСЬКОЇ ДОБИ З ВЕРХНІХ ВОДОЗБОРІВ СІВЕРСЬКОГО ДІНЦЯ ТА ВОРСКЛИ

Скляні вироби зустрічаються порівняно часто серед матеріалів черняхівських пам'яток лісостепової смуги Дніпровського Лівобережжя, але не в такій кількості, як, наприклад, у західних районах поширення цієї культури. За останнє десятиліття зроблені знахідки фрагментів та цілих посудин при дослідженні поселень та могильників у Хохоловому-2, Тимченках-2, Головиному-1, Сумах тощо¹. Нагальною потребою залишається збір та систематизація вже знайдених зразків провінційно-римського скло-виробництва на засадах сучасних наукових знань про цю галузь давнього ремесла. Окрім того, створений на початку 70-х рр. В.В.Кропоткіним, звід імпорту римської доби з теренів східного ареалу черняхівських старожитностей, до яких належали також вироби зі скла, вже застарів у джерелознавчому та методичному відношенні². Тому публікація нових зразків скла римського часу, навіть матеріалів розвідок, має важливе значення.

У повідомленні автори ставлять собі за мету дати опис раніше невідомих знахідок скляних виробів з черняхівських пам'яток Харківської та Белгородської областей, зібраних за останні півтора десятиліття. Функціонально ці зразки поділяються на фрагменти скляного посуду та предмети повсякденного побуту. Перші репрезентовані 15 уламками скляних посудин, другі — трьома гральними жетонами.

Скляні посудини виготовлені за двома технологічними схемами, притаманними пізньоантичному скловарінню. До першої належать уламки порівняно тонкостінних посудин, виготовлених за технікою "тихого дуття" в керамічні або кам'яні форми, з гарячим декоруванням чи холодним шліфуванням поверхні. Перша технологічна група знаходить багаточисельні аналогії серед виробів з Північного Причорномор'я, римських військових таборів на Дунаї, серед продукції Комарівської майстерні у Подністров'ї³.

Серед виробів, виготовлених за згаданою технікою, варто назвати вінце чарки світло-білого кольору діаметром 7,2 см, з трохи відігнутим краєм та товщиною 0,25 см, з поселення Ков'яги Валківського району Харківської обл. (рис.1:5; 2:1). Подібні посудини, очевидно, мають місцеве, північнопричорноморське походження і датуються III ст. н.е.⁴

Окремо заслуговує на увагу фрагмент тонкостінної посудини, товщиною 0,15 см, із прозоро-зеленого скла з вертикальним ребром, шириною 0,35 см, на якому нанесена горизонтальна насічка, що походить з поселення Войтенки-1 Валківського р-ну (рис.1:10; 2:2). Зазначена пам'ятка розташована на лівому березі р.Мерчик (ліва притока р.Мерла), в 1975 р. досліджувалася Б.А.Шрамком та О.Г.Дьяченком⁵. Згаданий фрагмент належав чаші півсферичної чи еліпсоподібної форми з повздовжніми ребрами. Останні утворювалися за допомогою притискування ще не охолодженої скломаси спеціальними пристроями. Паралелі подібним чашам відомі у Північнонімецьких землях, Скандинавії, Північному Причорномор'ї. Деякі дослідники не виключають їх рейнського виробництва. Як найближчі аналогії у черняхівській культурі можна навести цілу посудину з Черняхова та уламки з Оселівського могильника⁶. У Західній Європі вони належали до III-IV ст. н.е, в черняхівських старожитностях та пізньоантичних північнопричорноморських міських центрах побутували винятково у III ст. н.е.⁷

До посудин, виконаних за технологічною схемою "тихого дуття", беззаперечно, належать виразні фрагменти стінок з поселень Тимченки-2 та Западенька Зміївського району Харківської обл. З першого пункту походить верхня частина циліндричного келиха діаметром 11 см, з прошліфованими овалами та ледве прокресленими паралельними лініями. Скло зелено-трав'янистого (оливкового насиченого) кольору товщиною 0,32 см (рис.1:1; 2:3). Як аналогії з території черняхівського ареалу згадаємо келихи із могильників Журавка, Вили Яругьки, Суми (ур. Сад)⁸. У старожитностях "Вільної Германії" такі вироби відповідають типу 230 за Г.Еггерсом і датуються 150-400 рр. н.е. Згідно з Е.О.Симоновичем, такі келихи в черняхівських пам'ятках побутували у III-IV ст. н.е.⁹

Наступні два фрагменти — з черняхівського поселення Западенька, вірогідно, можуть бути віднесені до півсферичних чаш типу 223(?), за Г.Еггерсом. Обидва мають напівпрозоре скло зі слідами вилуження. Діаметр першої посудини — 10,5 см, товщина стінок — 0,3 см. Корпус прикрашений паралельними вишліфованими лініями-канелюрами (рис.1:7; 2:4). Другий уламок репрезентує чашу діаметром 10 см, деко-

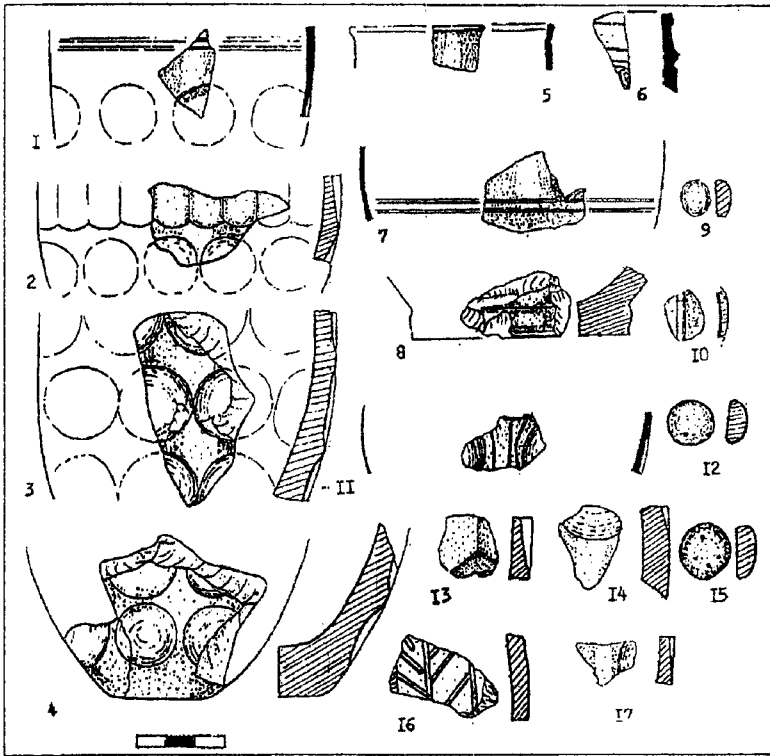

Рис. 1. Нові знахідки скляних виробів.

1-3 — Тимченки-2; 4 — Феськи; 5, 17 — Ков'яги;
6-8, 11, 13, 16 — Западенька; 9, 14 — Чермушне; 10 — Войтенки-1;
12 — Трефилівка-1; 15 — Веселе-IV.

ровану рядами гравірованих кіл та вертикальними прошліфованими лініями між ними. Товщина стінок виробу — 0,4 см (рис.1:11; 2:4). Найближчими аналогіями описаним зразкам є чаша з пох. № 5 могильника у Переяславі-Хмельницькому та глиняна копія з пох. № 139 Компанійців¹⁰. У системі відносної хронології черняхівської культури Є.Л.Гороховського чаші таких форм датуються межами першої-третьої чверті IV ст. н.е.¹¹ Не виключена можливість такого датування і для вищеописаного келиха з Тимченків-2.

До посуду, виготовленого за другою технологічною схемою, належить решта знахідок, котрі вироблялися шляхом виливання скляної маси в спеціальні форми, з наступною холодною обробкою поверхні абразивними інструментами. Всі вироби мають значну товщину стінок, вінець, денце. Походження цієї категорії продукції ще не з'ясоване. Деякі науковці припускають сирійсько-месопотамські витoki технології виливки скломаси, хоча в III-IV ст. н.е. такий посуд вже виготовлявся деякими західноєвропейськими майстернями. Специфічною особливістю декорування окремих посудин є наявність написів грецькою мовою з побажальним змістом (Ранжеве, Малаешти тощо). У сучасній археологічній вітчизняній літературі прийнято іменувати товстостінний посуд з прошліфованими елементами орнаменту терміном "Кйо-

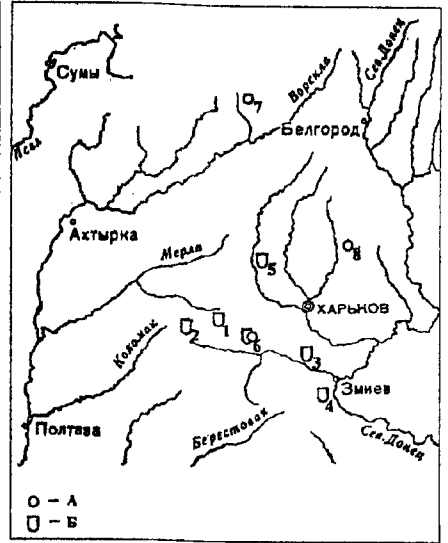

Рис. 2. Карта поширення нових знахідок скляних виробів:

а — жетони; б — фрагменти скляного посуду.
1 — Ков'яги; 2 — Войтенки-1;
3 — Тимченки-2; 4 — Западенька;
5 — Феськи; 6 — Чермушне;
7 — Трефилівка-1; 8 — Веселе-IV.

нігсбрух-Черняхів". На основі знахідок посудин цього типу в черняхівських могильниках лісостепової смуги з надійно датованими фібулами, пряжками, тричасними кістяними гребенями можна впевнено ствержувати, що такий посуд використовувався черняхівською людиною з середини IV до рубежу IV-V ст. н.е.¹²

Особливий інтерес викликають виразні уламки від келихів з тернів верхнього водозбору Сіверського Дінця, що дозволяють у загальних рисах реконструювати форму окремих посудин. Наприклад, своєю збереженістю вирізняється уламок денця циліндро-конічного келиха з поселення Феськи Золочівського району Харківської обл. У 1980 р. Є.М.Петренко при дослідженні цього поселення, розташованого на високому мисі надзаплавної тераси правого берега р.Уда, разом з уламками гончарного та ліпного посуду, скляними намистинами знайшов згадане денце¹³. Виріб виготовлено з темнуватого зеленого (оливкового насиченого) скла. Денце має діаметр 3,5 см, його товщина 1,8 см. Келих зберігся десь на половину висоти, з чого можна зробити висновок про розміри максимального діаметру, який дорівнював приблизно 10 см. Придонна частина прикрашена рядами вишліфованих кіл, товщина стінок — 1,5 см (рис.1:4; 2:5). Схожі келихи зафіксовані в пох. № 60 Журавки та пох. № 14 Ранжевого¹⁴.

Фрагмент другого келиха, тотожної форми, походить з вищезазначеного поселення Тимченки-2. Це уламок посудини діаметром 10,5 см, товщиною 0,8-1,3 см, із зеленого скла з жовту-

ватим відтінком (слабонасичений оливковий колір). Поверхня прикрашена кількома рядами прошліфованих кіл (рис.1:3; 2:3).

Третій за кількістю фрагмент товстостінного келиха, циліндронапівсферичної форми, знайдено у Тимченках-2: скло світло-зелене (оливкове), товщиною 0,9 см, верхній діаметр келиха 10,4 см, корпус декоровано прошліфованими колами та вертикально поставленими шліфованими овалами (рис.2:2; 2:3). Абсолютно подібний як за пропорціями, так і за декором до тимченківського зразка келих зустрічається серед матеріалів Комарівської склоробної майстерні на Дністрі¹⁵.

Окрім того, слід зазначити уламок денця прозорого скла з поселення Западенька, на якому присутні рельєфний валик та невелика закраїнка в нижній частині. Загальні розміри його такі: діаметр — 7,6 см, товщина дна — 1,3 см, товщина стінок — 1,0 см (рис.1:8; 2:4). Описане денце може належати, судячи з масивності виробу та прийомів виготовлення, до конусоподібної чаші. Серед відомих у черняхівських старожитностях аналогів зійдемося на дещо схожу посудину з пох. № 86 могильника Оселівка¹⁶.

На тому ж поселенні знайдено фрагмент стінки посудини товщиною 0,8 см з іридізованого синього скла, котре складається з двох шарів: зовнішнього — синього напівпрозорого та внутрішнього — прозорого. Стіночка прикрашена вишліфованими лініями у вигляді "ялинки" (рис.1:16; 2:4).

Ще один уламок іридізованого скла зафіксовано на поселенні Ков'яги Валківського р-ну Харківської обл. Колір фрагменту — світло-зелений (оливковий): зовнішній шар — світло-зелений, внутрішній — каламутний напівпрозорий. Збереглися сліди вишліфованого кола; товщина фрагмента — 0,6 см (рис.1:17; 2:1).

На поселенні Черемушне Валківського району Харківської обл. та вже неодноразово згаданому селищі Западенька зафіксовані маловиразні фрагменти стінок товстостінних посудин типу "Кйонігсбрух-Черняхів". З першого пункту походить фрагмент жовто-зеленуватого скла товщиною 0,9 см, прикрашений вишліфованим колом, з другого — стіночка прозоро-білуватого скла з вишліфованими рельєфними заглибинами (рис.1:6,14; 2:4,6).

Чисельну колекцію пізньоримського скла з поселення Западенька доповнює уламок келиха конічної форми з "сотовим" орнаментом, біло-прозорого скла, товщиною 0,8 см. Келихи з такою орнаментациєю поверхні зафіксовані в похованнях черняхівських могильників Ранжеве, Гаврилівка¹⁷. У верхньому водозборі Сіверсь-

кого Дінця фрагменти подібних посудин знайдені на поселенні Хохлове-2 Белгородської обл.¹⁸ В системі відносної хронології черняхівської культури, за Є.Л.Гороховським, аналогічні келихи типові для 4-ї фази (350-400 рр. н.е.).

Спеціального розгляду заслуговують знахідки скляних грально-рахувальних жетонів, які поки що є першими зразками цієї категорії продукції провінціально-римського скловиробництва у крайніх південно-східних межах черняхівського ареалу. У вітчизняній літературі скляні жетони трактувалися як предмети для рахунку або гральні фішки на кшталт сучасних шашок¹⁹. Серед старожитностей дочерняхівської доби такі виробу невідомі. Б.В.Магомедов схильний вбачати скляні жетони та посуд як нововведення в побут, перш за все, військової аристократії черняхівського суспільства під впливом германських племен²⁰. У князівських похованнях Західної Європи (горизонт Льюйна-Хаслебен) скляні жетони виявлені цілими наборами²¹. На теренах Дніпровського Лівобережжя грально-рахувальні жетони знайдені в Переяславі-Хмельницькому (по 11 білих та чорних екземплярів в пох. № 5), похованнях Компанійців, Кантемирівки, Нових Санжар²².

Нарешті, перейдемо до більш детального опису нових знахідок. У 1992 р. на одношаровому черняхівському поселенні Трефілівка-І Ракитянського району Белгородської обл., в одному зі скупчень перепаленої обмазки, В.В.Дідиком було знайдено жетон світло-зеленого (оливкового) кольору діаметром 1,4 см та висотою 0,7 см. У верхній частині виробу фіксується невелике заглиблення правильно-округлих обрисів (рис.1:12; 2:7). Поселення розташоване на правому березі р.Готня (правий приток р.Ворскла), за 0,4 км на південь від тваринницької ферми.

На поселенні Веселе-IV, в зоні Муромського водосховища на р.Харків, М.М.Григорянцем та Г.В.Бейдіним 1989 р. виявлено за випадкових обставин подібний жетон з оливкового скла. Розміри виробу — діаметр 1,7 см, висота — 0,8 см, на лицьовому боці наявні чотири заглиблення тотожної форми, як на знахідці з Трефілівки-І (рис.1:15; 2:8). Краї жетону трохи оплавлені.

Нарешті, зупинимося на останній знахідці подібного типу з Черемушного, яка має трохи менші розміри: діаметр — 1,0 см, висота — 0,6 см, скло оливкового кольору, заглиблення-ямки відсутні (рис.1:9; 2:6). Жетон знайдено М.М.Григорянцем і Г.В.Бейдіним у 1993 р.

Не виключено, що заглиблення на жетонах з Трефілівки-І та Веселого-VI є залишка-

ми скляної інкрустації в техніці "мілефіорі", спорадично поширеної на деяких виробках черняхівської культури (Рижівка) та пам'ятках пізньоримського часу Західної Європи (Емерслебен)²¹. У загальних рисах гравально-рахувальні жетони датуються III-IV ст., для виробів з водозборів Сіверського Дінця та верхів'їв Ворскли вважаємо більш прийнятним дату — IV ст., спираючись на логіку поширення черняхівської культури із заходу на схід.

Таким чином, описані зразки провінційно-римського слововиробництва у переважній більшості належать до IV ст. Вони засвідчують порівняно високий рівень розвитку економіки та соціальної структури місцевого населення і віддзеркалюють жваві торговельні стосунки з пізньоантичними центрами.

Література

1. **Обломский А.М.** Этнические процессы на водоразделе Днепра и Дона в I-V вв. н.э. — Москва-Сумы, 1991. — С.115; **Некрасова Г.М.** Охоронні розкопки черняхівського могильника поблизу м. Суми // Археологія. — Київ, 1985. — №50. — С.75-80.
2. **Кропоткин В.В.** Римские импортные изделия в Восточной Европе // САИ. — Москва: Наука, 1970. — Вып. Д1-27. — С.104-105, 108, 126.
3. **Шапова Ю.Л.** Очерки истории древнего стеклоделия. — Москва: Изд-во МГУ, 1983. — С.148.
4. Античные государства Северного Причерноморья // Археологія СССР. — Москва: Наука, 1984. — Табл.71.
5. **Дьяченко А.Г.** Исследования на Харьковщине // АО 1975 г. — Москва: Наука, 1976. — С.323
6. **Петров В.П.** Черняховский могильник // МИА. — Москва: Наука, 1964. — № 116. — Рис.9:2; **Никитина Г.Ф.** Могильник у с.Оселівка Кельменецкого района Черновицкой обл. // Могильники черняховской культуры. — Москва: Наука, 1988. — С.95.
7. **Бажан И.А., Гей О.А.** Относительная хронология могильников черняховской культуры // Проблемы хронологии эпохи латена и позднееримского времени Восточной Европы. — СПб., 1992. — С.130, 155.
8. **Кропоткин В.В.** Указ. работа. — С.102, 109.
9. **Eggers H.J.** Der romische import im freien Germanien. — Hamburg, 1951. — S.180; **Сьмонович Э.А.** Некоторые наблюдения над датировкой черняховских памятников // Древняя Русь и славяне. — Москва: Наука, 1978. — С.98.
10. **Гончаров В.К., Махно Є.В.** Могильник черняхівського типу біля Переяслава-Хмельницького // Археологія.

— Київ, 1957. — Т. II. — С.127-144.; **Махно Є.В.** Типи поховань та планування Компаніївського могильника // Середні віки на Україні. — Київ, 1971. — Вып. I. — С.87-95.

11. **Гороховский Е.Л.** Хронология черняховских могильников лесостепной Украины // Труды V МКАС. — Т. 4. — С.44

12. Там само. — С.44

13. **Петренко Е.Н.** Отчет об археологических исследованиях черняховской экспедиции в 1980 г. // НА ІА НАНУ. — 1983/43. — Ф.е. — Арк.3-8.

14. **Сьмонович Э.А.** Стеклоянные кубки из Журавки (Черкасская обл.) // КСИА АН ССР. — Москва, 1964. — Вып.102. — С.8-12.

15. **Смішко М.Ю.** Поселення III-IV ст. із слідами скляного виробництва біля с.Комарів, Чернівецької області // МДАІВ. — Київ: Наукова думка, 1964. — Вып.5. — Табл.3.

16. **Никитина Г.Ф.** Указ. работа. — С.80. — Табл. 48:1.

17. **Сьмонович Э.А.** Раскопки могильника у овчарни совхоза Приднепровского на Нижнем Днепре // МИА. — Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1960. — № 82. — Табл. IX:12,14; **Сьмонович Э.А.** Коблевский и Ранжевский могильники около Одессы // Могильники черняховской культуры. — Москва: Наука, 1979. — С.63-111.

18. **Кропоткин А.В.** Отчет о работах Белгородского черняховского отряда в Белгородской области РСФСР в 1985 г. // Архив ИА РАН. — Р-1.

19. **Сьмонович Э.А.** Игратьно-счетные жетоны на памятниках черняховской культуры // СА. — Москва, 1964. — № 3. — С.307-312.

20. **Магомедов Б.** Вельбарские традиции в черняховской гончарной керамике // 20 lat archeologii w Maslomeczu. — Lublin, 1998. — Т.П.

21. **Кропоткин В.В.** Указ. работа. — С.41; **Schleffe F.** Germanen zwischen Thorsberg und Ravenna. — Leipzig, Jena, Berlin, 1971. — Abb.XIX.

22. **Кропоткин В.В.** Указ. работа. — С.8.

23. **Schleffe F.** Germanen zwischen Thorsberg und Ravenna. — Taf.XV.

Бакуменко К.И., Бейдин Г.В.,

Григорянц М.Н., Дидык В.В.

НОВЫЕ ОБРАЗЦЫ СТЕКЛЯННЫХ ИЗДЕЛИЙ ПОЗДНЕРИМСКОЙ ЭПОХИ С ВЕРХНИХ ВОДОСБОРОВ СЕВЕРСКОГО ДОНЦА И ВОРСКЛЫ

Резюме

Публикуются новые находки стеклянных изделий позднееримского времени, выявленных в последние годы на территории Харьковской и Белгородской областей на памятниках черняховской культуры.

12.11.2000.

Побачив світ другий номер військово-історичного альманаху "Ф2".

До нього увійшли дослідницькі і науково-популярні статті та матеріали:

"Имперская пограничная линия XVIII в." (урывки з монографії Г.П.Зайки "Українська лінія"), "Вооружение Ханьской армии I в. н.э.", "В лето 1399" (продовження публікації дослідження О.В.Тіткова, присвяченого битві на Ворсклі 1399 р.),

"Инсигнии римских щитов II в. до н.э. - III в. н. э.",

а також багато інших цікавих матеріалів.

Всі, хто зацікавився цим виданням, за довідками може звертатися за наступними адресами:

w_darth@persik.kot.poltava.ua, darth@atlasua.net, f2@atlasua.net